

1848–49-es vonatkozású bejegyzések a Székely Nemzeti Múzeum könyveiben

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum könyveiben, mint minden régi könyvtárban, számos forrásértékű tulajdonosi–olvasói bejegyzés található. A rövid összeállítás 1848–49-es vonatkozásúakból közül néhányat, köztük olyanokat, mint a GÁBOR Áron sepsiszentgyörgyi ágyúöntésének az eddig véltől valószínűleg eltérő színhelyére vonatkozót, vagy BEM fehéregyházi állítólagos megsebesülésének szemtanú részletezőjét.

*

Történelmünk kiemelkedő eseményei zajlottak le másfél évszázaddal ezelőtt. Az eseményeket, hátterüket számos történész tanulmányozta, a vonatkozó levéltári anyagot máig sem sikerült kimerítően feldolgozni. Ismeretlen források természetesen még a nyilvántartott jelentősebb gyűjteményeken kívül is lappanganak. Napjainkban is kerülnek elő egykori szemtanúk, résztvevők feljegyzései, visszaemlékezései. Ezek általában családoknál maradtak meg, ahol azokat apáról–fiúra szállva, generációkon keresztül őrizték. Nagyrésztük ma már közgyűjteményekben van. Legtöbbjük persze nem nagy horderejű kérdéseket tárgyal, de sok mindent tisztázhat, pontosíthat, elsősorban helytörténeti ismerteket gazdagítva. Így nemrégén a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában a családok által adományozott könyvekben is több érdekes bejegyzésre bukkantunk. Található közöttük hosszabb leírás, beszámoló bizonyos eseményről, egyes adatok kiegészítése, de téves adatok korrigálása is. Íme néhány példa:

1.

Legterjedelmesebb GYÖRKE Sándor volt 10-es székely huszár (DEMETER László adatai szerint 11-es, a kolozsvári Erekljemúzeum anyaga alapján, és valóban ebben az esetben lehet székely huszár) bejegyzése az általa adományozott DOLMAY: Történelmi arcképcsarnok című könyvben. A mellékelt bejegyzés BEM tábornoknak a segesvári csatában való megmenekülését írja le:

„1848/49 évi Július 31-én a segesvári csata alkalmával a BEM altábornok véletlen megmaradásának igazolása

Ezen jeleskönyvben írt csata összeírása a valóságnak megfelel, de [a] 867-ik lapon zöldíronnal aláhúzott hazugság nem igaz azt valaki tévesen gondolta.

Én GYÖRKE Sándor a fennírt napon mindennek szemtanuja voltam, ide írom az olvasónak tájékozásul.

Az utolsó roham egy példája a fehéregyházi Gróf HALLER kert mellett, mintegy 300 lovasságunk WÜRTEMBERG KOBURG szabadlovások és egy szakasz székelyhuszár, a hova az író magam is tartoztam. Fűjták a riadót, kiáltozva „alakba, alakba” a tisztek karddal vagdalták a legénységet nem mentek, de jött rengeteg orosz lovasság reánk, kozák, német [d]zsidások, lovasságunk indult szembe, de harc nem fejlődött ki; lovasságunk vágatva futni kezdett Héjasfalva felé az országoton, magam mindig az öreg BEM mellett foglaltam állást és pedig [a] hátulsó sorban és a nagyporba. Minthogy nagy por volt keresztül szöktettem a sáncon és a mezőföldeken futattam; a honnan BEMet mindig jól láttam, azt hittem mindjárt kézzel meg foghassák, mert egy huszár sem volt rajta hátul, a hátulsót pedig le szűrték a kozákok. BEM soha le nem tért az országutjáról a nagy porba.

BEM altábornok kocsija a HALLER kert közepe táján a sánca bedült egy kis híd szegénél, lehet hogy a futó szekerek beütötték, BEM minden holmija ott maradt; a lovasság gyors futtatása soha sem szűnt egész a héjasfalvi Küküllő hídjáig, Héjasfalván alól az ország út kanyarodik napnyugott felé és Héjasfalván alól az utkanyarodásnál a lovasságunk áttört a sáncon, azért hogy a Küküllőn lévő hírhoz hamarabb érjünk, mert a híd a falun alól volt s eddig BEM mindég ott volt velünk, de mikor a lovasság áttört a sáncon ő a paripájáról le pottyant a sánca, és hogy ott egyedül volt és a malomárok közel volt Héjasfalva nyugati szélén, ő onnan szépen minden félelem nélkül besétálhatott a malomárokba, a hol behúzva magát, dolmányát kissé sárosan magára húzta, a falusi nép[e] pedig láthatta a midőn az őszvezér oda béhúzódot.

*Az EME BNyTt Szo. 1998. évi sepsiszentgyörgyi Vándorgyűlésén előadott dolgozat bővített változata

Én már sáncon túl nem láttam, mert 2 sáncon kellett keresztül ugratnom, ügyelnem kellett lovam ugrására.

Kiáltást hallottam szüntelen „ne hagyjuk az öreget” és így eljutottunk a Küküllő hídjáig, az orosz lovasság nem nyomunkba tört át a sáncon, hanem velünk egyidőben és közelünkbe.

A hídnál lovasságunk megállott, úgy az orosz lovasság is egy 50 lépés távolságba de nyugton néztek, mi is néztük egymást egy fertály óra hosszat, de semmi sem történt, mert [a] paripák nagyon kiizzadva és fáradva voltak és így az orosz lovasság nem arra ahol leértünk az országtúrról, hanem egyenesen az ugar szántóföldeken toronyirányába Segesvár felé tartott, lassú lépésbe távoztak tőlünk, engedték hogy nyugodjék a kifáradt sereg.

Főhadnagyunk, lisznyói KESE József nem velünk futtatott, hanem negyedmagával külön az erdő széle felé, de őket nem üldözte senki, és midün felénk közeledett megmondták a héjasfalviak, hogy BEM bement a malomárokba, és mindjárt felénk szaladva jelentette, hogy BEM a malomárokba van.

Ekkor 4 WÜRTEMBERG huszár indult arra felé és én magam is mindjárt utánnok, de míglen odáig értem a huszár kivezette a malom árokból, elég mocskos sároson, így lovára ültette, visszatértünk a hídhoz, s mindhogy már pihentünk egy félórát összesen, bejöttünk Székelykeresztúrra, 6 BEM egy udvarba, a mint tudom MACSKÁSI féle udvar volt, ott egy kevés időt töltött, kimosdott, evett valamit addig egy 4 lovaskocsi elő állott és utazott azon éjjel Marosvásárhelyre.

Ott pihent egy pár napig, katonáit rendbe szedte, egyesítette a Borgóból bejött fáradt honvédekkel és Nagyszébennek vette útját.

Mi pedig Kolozsvár felé, Zsibó felé oda ahol történt September 25-én a fegyver lerakás.

GYÖRKE Sándor, mint szemtanú”

GYÖRKE idézett leírását el kell fogadnunk, mint hiteleset, mert lényegében megegyezik a GRACZA György, illetve a HORVÁTH Mihály könyvében leírtakkal. KOVÁCS Endre is hasonlóan tárgyalja könyvében, amely a rendelkezésünkre álló legszakyszerűbben megírt BEM életrajz, csak GYÖRKE leírása részletesebb és pontos helyhez és névhez köti a történeteket. A legendák sorába utasítja viszont a kifogásolt, zöld írónnal aláhúzott részt, amely szerint „BEM súlyosan megsebesült, lebukott lováról és ott maradt a csatamezőn nehéz sebével, patakzó vértócsában”. Hasonló, népi képzeletből fakadó leírá-

sokat más forrásokban is megtalálunk. Például az angol származású PAGET, aki egy ideig BEM segédtisztje is – igaz, hallomás után – azt írja (közlés a Hadtörténeti közleményekben, 1928/3–4), hogy BEMet a kozákok körülvették, lováról leütötték és számtalan lándzsaszúrással átluggatták ruháját. A későbbi események logikája is ellentmond ezeknek a legendás leírásoknak. Súlyosan sebesülten nem utazhatott volna tovább Marosvásárhelyre, ahol két nap alatt rendezte maradék seregét és új támadásra indult Szeben felé.

A leírás külön helyi vonatkozású érdekessége, hogy a háromszéki (lisznyói) KESE főhadnagy játszott szerepet BEM megmentésében.

A bejegyzés írójáról, GYÖRKÉRI tudjuk, hogy köpeczi származású, 1888-ban Sepsiszentgyörgyön él. A Rikánbelüli komunitást (Háromszék) képviselte egy 1848-as emlékünnepeken. Igen magas kort ért meg. 1911-ben adományozta a könyvet a Székely Nemzeti Múzeumnak.

2.

Más típusú bejegyzés:

FELSZEGI István: Adatok Sepsiszentgyörgy történetéhez, különös tekintettel a múlt század iparára. (Erdélyi Múzeum Egylet XII. vándorgyűlése, Sepsiszentgyörgy, 1933 aug. 27–29-én, 1934 Kolozsvár) Az ismertetésben, ahol KISS János harangöntő-műhelyéről van szó, K. BOGDÁN Gézátlól származó bejegyzés található: „KISS János harangöntő még az 1870-es években is az iparát folytatja; műhelye a régi vásártéren volt a templom alatt.” – Ha ezt az állítást sikerül igazolni, akkor az megkérdőjelezi eddigi ismereteinket, miszerint az említett harangöntő műhely, amelyben 1848-ban Bodvaj után és még Kézdivásárhely előtt öntöttek ágyút GÁBOR Áronék, az Olt utcában lebontott és emléktáblával megjelölt épületben lett volna. Ebben a bejegyzésben is sok valószínűség van, mert a harangöntő műhelyek leggyakrabban a templomok közelében létesültek. Az Olt utcában a KISS harangöntők egyikének a lakása lehetett, de az is lehet, hogy a templom alatt maga az öntés történt (tehát az ágyúöntés is), míg az Olt-utcai műhelyben az utólagos megmunkálás csupán. Mind ezt megerősíteni látszik IMREH István: GÁBOR

Áron „a sepsiszentgyörgyi szó hagyomány szerint – a KISS család Olt utcai harangöntő műhelyében segédként dolgozik, és a Várgödörben 1840-ben öntött szemerjai harang elkészítésében mint kovácslegény vesz részt KISS Péter mester mellett.” (IMREH, 1987 291)

3.

NAGY Sándornak, Háromszék önvédelmi harca krónikásának, az egykor tulajdonában levő 1848–49-es Történelmi Lapok 1895–96-os számaiban, ugyancsak aláírásával hitelesített javításokat eszközölt a 48-as honvédek névsorában: pl.

SÜKÖSD S[ándor] elhalt Törökthonban – írja a könyv – kijavítva, hogy elesett a tömösi csatában.

TOMPA Miklós él, de nem Kisborgón, hanem Kisborosnyón.

A 12. zászlóalj századosa KÖPECZI – melléje írva: ilyen nevű nem volt.

A példákat még sorolhatnánk, de ez az ismertető csak azt kívánja szolgálni, hogy vizsgáljuk meg az ilyen feljegyzéseket, elősegítve ezzel, hogy közelebb kerüljünk a történelmi valóság megismeréséhez.

Irodalom

1. DALMAY (1897): **Történelmi arcképcsarnok**, Budapest
2. DEMETER László (1998): **Erdővidék a szabadságharc-ban 1848–1849**, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Barót
3. GRACZA György (1864): **Az 1848–49-i magyar szabadságharc története**, LAMPEL kiadása, Budapest, V. kötet
4. HORVÁTH Mihály (1863): **Magyarorsz. függetlenségi harcának története 1848/49-ben**, Genf, III. kötet
5. IMREH István (1981): **Székelyek a múlt időben**, Magvető Könyvkiadó, Budapest
6. KOVÁCS Endre (1979): **BEM a magyar szabadságharc-ban**, ZRÍNYI katonai kiadó, Budapest

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Notițe referitoare la evenimentele din 1848–1849 în cărțile vechi ale Muzeului Național Secuiesc

(Rezumat)

În cărțile Muzeului Național Secuiesc, la fel ca în orice bibliotecă veche, se găsesc numeroase notițe făcute de posesori și cititori. Aceste comentarii, observații etc. au uneori valoare certă de sursă istorică, rectificând de multe ori păreri înrădăcinate chiar ale istoriografiei. Lucrarea grupează pe scurt un mănunchi de astfel de notițe, referitoare la evenimentele din 1848–1849, între care unele privind locul turnării tunului/tunurilor de la Sf. Gheorghe, de către Áron GÁBOR, sau amănunte exacte referitor la cum s-a salvat de fapt generalul BEM la sfârșitul bătăliei de la Albești (Sighișoara).

Inscriptions into the Books in the Székely National Museum on the Events from 1848–49

(Abstract)

In the Székely National Museum as in any of the old libraries, one can find in the books many inscriptions made by the owners. This short paper brings to light some of these inscriptions referring to the revolution of 1848, such as information about the canon-casting of Áron GÁBOR, or General BEM's injuries in the battle at Fejéregyháza (Albești, Mureș County).

1. ábra A kézdivásárhelyi GÁBOR Áron-szobor (NAGYVARJASI OLÁH Sándor alkotása, 1942).
A nagyváradai GÁBOR Áron Tüzér Hadapród Iskola főépülete előtt állt. 1971-ben hozták haza
1849 székely hadiiparának városába, a nagyváradai múzeum raktárából.

A bodvaji kohó, ahol az első ágyúkat öntötték, ma romosabb, mint a helyreállítás előtt.
(A sepsiszentgyörgyi CHARTA Kiadó 1999. évi naptára, KISGYÖRGY Tamás és NAGY Sándor fotómontázsza)

